

Іван ТІТОВ

ЖИТТЄСВІТ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ СВІТОГЛЯД: ОНТОЛОГО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ

Ivan TITOV

HUMAN'S LIFE-WORLD AND THEIR WORLDVIEW: ONTOLOGICAL-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INTERACTION

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.081>

УДК: 159.923 : 159.9.072

Постановка проблеми. Останнім часом в умовах усе більшої онтологізації психологічної науки до складу її термінологічного апарату із суміжних дисциплін (філософії екзистенціалізму, культурної та філософської антропології, когнітивної лінгвістики тощо) активно проникають та наповнюються психологічним змістом поняття «буття», «світ», «життєвий світ», «світогляд», «культура», «смысл» та ін. Найбільший пояснювальний потенціал з-поміж них мають, як нам видається, ті, котрі дозволяють розкрити атрибутивні психологічні характеристики життєдіяльності людини у світі, її фундаментальні ставлення до нього, способи його осмислення, концептуалізації та дієво-вчинкового перетворення. Саме такими є поняття світогляду та життєвого світу особистості.

Метою статті є експлікація онтолого-психологічних механізмів, які реалізують світоглядне опосередкування процесів взаємодії у системі «Людина – Світ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи наявні у філософській та психологічній літературі [17] дефініції поняття «світогляд» (*англ.* – Worldview, *нім.* – Weltanschauung), будемо виходити із розуміння останнього як системи генералізованих та суб'єктивно ціннісних уявлень людини про

найзагальніші властивості та закономірності, притаманні об'єктам і явищам дійсності, їх взаємовідношення, а також про діяльність і взаємостосунки людей. У світогляді унааявнюються сповідувані людиною смисложиттєві переконання та ідеали, життєві позиції і настанови, погляди і ціннісні орієнтації, котрі являють собою квінтесенцію її соціокультурного досвіду та є наслідком теоретичного й духовно-практичного освоєння дійсності [6; 11]. Як ядерні компоненти образу світу [5] світоглядні уявлення, утворюючи нормативно-рефлексивний вимір свідомості людини, не лише визначають «загальну мотиваційну основу поведінкової спрямованості, а й детермінують процес формування типу мислення, тобто стають провідною інтенцією мислення індивіда» [3, с. 33], визначаючи його здатність ставити собі «великі питання» онтології, епістемології, аксіології, праксеології тощо та розмірковувати над ними [12; 14; 21]. Відповіді на ці питання оформляються у більш-менш структуровану сукупність узагальнених ідей про світ, за допомогою яких особистість інтегрується в нього.

Наведені характеристики світогляду обмежуються його розглядом здебільшого у гносеологічному аспекті, тоді як для цілісного осягнення світогляду необхідним є його аналіз також і в онтологічному аспекті – у площині об'єк-

тивних відношень людини зі світом. З огляду на це, доречно опертися на сформульовані у філософських працях С. Рубінштейна, передусім у роботі «Людина і світ», концептуальні ідеї, з-поміж яких виокремимо для подальшого аналізу дві ключові.

Перша з них полягає у тому, що людина у своєму способі існування не перебуває за межами буття, не протистоїть йому, а від початку знаходиться всередині нього, задіяна до його складу та одночасно взаємодіє з ним. При цьому та якість буття, що безпосередньо співвідноситься з людиною, постає як світ, себто як сукупність речей і людей, до якої долучається те, що її стосується і до чого вона ставиться з огляду на свою сутність, що може бути для неї значущим, на що вона спрямована.

Друга основоположна ідея С. Рубінштейна полягає у визначенні двох пов'язаних між собою модальностей взаємодії особи зі світом, а саме спроможності зазнавати впливу світу та здатності активно впливати на нього, і, відповідно, двох основних ставлень до світу – свідомості та дії, почуттєвості та діяльності, пізнання, споглядання і перетворення як таких, що характеризують специфічний спосіб існування людини.

Розкриття першої з указаних ідей виводить на категорію **світ**. Узагальнення існуючих у філософсько-психологічній літературі трактувань дає змогу виокремити декілька її онтологічних інтерпретацій:

1) «світ» використовується як загальне поняття, що позначає перетворений діяльністю людини окремий фрагмент предметної дійсності;

2) світ розуміється як духовно-практичний простір людського спілкування, яке тлумачиться не у вузькому, інформаційно-комунікативному, значенні, а як складова свідомо здійснюваних людиною відповідно до власних знань, ідеалів, цінностей та переконань учинків (В.А. Роменець [2]);

3) «світ» функціонує як термін філософського дискурсу, що фіксує зміслове полотно існуючих предметів і явищ, що задає для окремої особи всеможливі способи освоєння суцього, забезпечуючи її самоздійснення, пошук і творення себе як людини.

Отож, світ існує для людини у трьох взаємопов'язаних вимірах – як світ предметної діяльності, як світ духовної практики міжособистісного спілкування та як світ людських зміслів і сенсів. Тому людина, як слушно зауважує Л. Бінсвангер, теж одночасно існує

у трьох «світосферах»: у зовнішньому світі (Umwelt) – оточуючому природному середовищі у його фізичному та біологічному вимірах; у спільному світі (Mitwelt) – просторі соціальних і міжособистісних відносин – та у внутрішньому світі (Eigenwelt) – світі відносин із власним Я, тобто засвітом особистого та особистісного досвіду [9].

Водночас очевидно, що обмеження лише вказуванням на атрибутивні характеристики, притаманні людському світові через його якісно своєрідну «природу», та проста констатація самого факту буття людини в ньому є недостатніми для розкриття глибинних засад виникнення системи «Людина – Світ». Адже поза розглядом тоді залишається принциповий момент – **взаємодія**, що конститує цю надскладну систему та забезпечує якісну визначеність її твірних, – людини і світу. Тож перейдемо до її розгляду, відштовхуючись од другої виокремленої С. Рубінштейном основоположної ідеї.

Оскільки нас цікавить момент взаємодії людини та світу, то доцільно розглянути особливості їхнього взаємозв'язку, взаємного впливу та обопільної зумовленості як двох відкритих саморозвиткових систем, які є одночасно і незалежні, і підпорядковані одна одній. Як зазначає Л. Дорфман, відносно світу людина діє у двох іпостасях: перша, як підсистема, котра у своєму функціонуванні слідує природним законам, відтворюючи або створюючи власною діяльністю способи його існування, та друга – як відносно автономна система, яка взаємодіє з ним відповідно до власної логіки й іманентних законів. Така подвійна якісна визначеність людини стосовно світу зумовлює набування останнім також подвійної якісної визначеності: світ виявляє різні властивості та по-різному взаємодіє з людиною залежно від того, чи існує він як деяка зовнішня відносно неї система, чи він є її підсистемою. У першому випадку об'єктивний світ начебто вбирає в себе людину, робить її частиною себе, змушує її підкорятись нормам та закономірностям свого функціонування, натомість у другому світ, постаючи підсистемою людини, зазнає з її боку різноманітних персоніфікованих впливів: особистість існує у світі, проникає в нього, визначає себе в ньому, здійснює вибори людей та об'єктів, або впливає на них, спричинює зміни в них, втілюючи себе у світі та надаючи йому власне людської подоби.

Зазначені особливості міжсистемної взаємодії можуть бути загалом схарактеризовані за співвідношенням дихотомій «детермінованість – самодетермінація», «відкритість – закритість» і «долученість – дистантність» у відносинах людини зі світом.

Параметр *детермінованість – самодетермінація* розкриває те, наскільки людина визначається світом та настільки вона здатна виходити за рамки цієї детермінації. Людина як частина матеріального світу зазнає з його боку найрізноманітніших спричинювальних впливів, проте як надскладна система, що характеризується саморозвитком, не є тотально детермінованою ним. Передусім завжди наявні моменти самодетермінації у процесах їхньої взаємодії, коли можлива певна автономізація особи від зовнішніх впливів завдяки довільному переходу на вищі регуляторні рівні та здійсненню на цій основі самостійного вибору способів свого існування у світі [19]. Таким чином екстернальна детермінованість та інтернальна каузальність задають два полюси континууму взаємодії людини і світу: перший із них виражає абсолютну зумовленість життя впливом конкретних ситуацій та обставин, які транслює світ, другий – ґрунтоване на вільній спричиненості дій активне та усвідомлене керування нею перебігом власної життєдіяльності.

Відкритість – закритість є якісно різнорідними, але водночас однаково важливими фазами єдиного циклу екзистенційної взаємодії суб'єкта зі світом. Фаза відкритості виявляється у вільному обміні інформацією та розширенні на цьому підґрунті спектру потенційно можливих варіантів дій; фаза закритості – у селективному обмеженні інформаційної взаємодії зі світом, подоланні невизначеності та звуженні діапазону можливостей через зосередження на одній із них та її реалізації. Ці дві фази взаємодоповнюють і поперемінно змінюють одна одну, й максимізація однієї з них призводить до ригідного та спрощеного існування у світі: відірвана від вибору та реалізації абсолютна відкритість до будь-якої нової інформації, нескінченна і безвідповідальна гравилученими із контексту власного буття у світі смислами, є так само неповноцінними, як і абсолютна цілеспрямованість та реалізація, відмежовані від розуміння та осмислення можливостей.

Насамкінець *залученість – дистантність* характеризує спрямованість взаємодії людини

зі світом та виявляється, з одного боку, або в зорієнтованості на активне перетворення предметного довкілля відповідно до власних цілей та бажань, з іншого – або у заглибленні у споглядальність, прагненні максимально повно осмислити всі аспекти проблемної ситуації та утриманні, наскільки це можливо, від активного втручання в реальність [15].

Отже, взаємодія у системі «Людина – Світ» відбувається у формі *життєвих відношень* – динамічних, вибіркових та свідомих зв'язків суб'єкта з певними об'єктами або явищами дійсності [11]. Виникаючи внаслідок його прагнення до перетворення навколишнього світу, самого себе та власного життя, ковітальні відношення виявляються у чотирьох основних *модусах*, а саме як *с т а в л е н н я* до: а) предметного світу, б) іншої людини (суспільного, колективного), в) Абсолюту (божественного, космічного, трансцендентного), г) самого себе, власного *Я*.

Кожний із цих модусів задається певним якісно визначеним *способом* взаємодії суб'єкта з об'єктом: предметною діяльністю у першому випадку, діалогічними відносинами між «Я – Ти» у другому, самовизначенням стосовно екзистенційних смислів та вищих буттєвих цінностей у третьому, переживанням, пізнанням і вираженням власного *Я* у четвертому. Встановлюючи в певний спосіб у деякому модусі життєві відношення, людина тим самим вибудовує свій *життєвий світ* – світ, співвіднесений із її провідними мотивами, актуальними цінностями та смислами (*рис. 1*).

Відтак, позначивши процес вибудовування людиною *ж и т т є с в і т у* як ключовий *онтологічний механізм* її взаємодії зі світом, перейдемо до розгляду його психологічних характеристик.

Почнемо із визначення. Синтезуючи конструктивні складові концепції, що відповідають різним варіантам тлумачення життєвого світу у філософії та психологічній науці (Е. Гусерль, В. Іванов, Т. Титаренко, Ю. Габермас, В. Черноволенко, А. Шюц та ін.), будемо виходити з такого його загального розуміння: *життєвий світ – це особливо організована реальність, утворена динамічною системною єдністю внутрішнього світу людини і тієї частини об'єктивно існуючого зовнішнього світу, з якою вона пов'язана ковітальними відношеннями*.

Далі конкретизуємо це визначення. Насамперед пояснимо, що розуміється під «динамічною системною єдністю». Згідно із загаль-

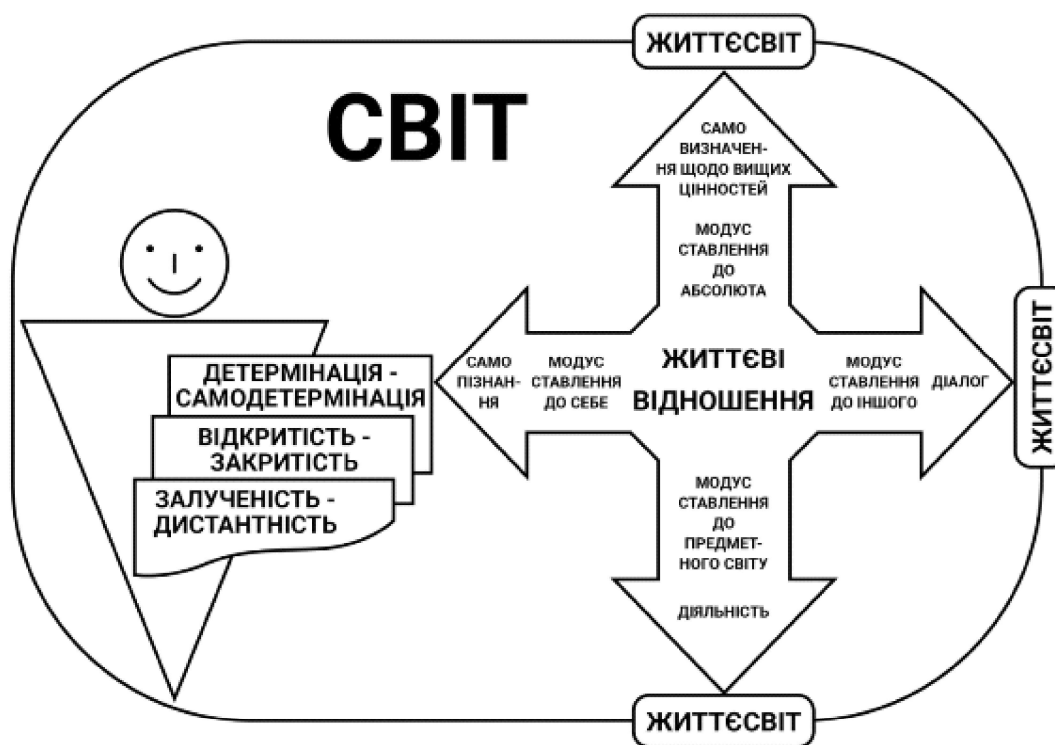

Рис. 1.
Система «Людина – Світ»

ними настановами системного підходу, маємо на увазі, по-перше, динамічний взаємозв'язок і взаємовідношення сукупності різнорідних компонентів, котрі утворюють цілісну систему взаємодії двох видів: взаємозалежності та взаємодоповнення; по-друге, відносну внутрішню стійкість такої цілісної системи; по-третє, наявність системотвірного фактору, котрий забезпечує впорядкування множини компонентів у структуровану цілісність. Відповідно, життєвий світ є цілісністю, у якій внутрішнє (суб'єктивне) та зовнішнє (об'єктивне) – як його компоненти – *взаємно зумовлюють і взаємно впливають* одне на одного: суб'єктивне, об'єктивуючись у зовнішньому, здійснює його смислове конструювання та освоєння, а осмислене й освоєне людиною зовнішнє зворотно впливає на її суб'єктивне, визначаючи нові взаємозв'язки та конфігурації смислів, нові виміри її ідентичності та власного Я. Реальність, породжувана таким взаємним переходом суб'єктивного та об'єктивного, характеризується *відносною стійкістю* – оптимальним співвідношенням і рухливою рівновагою її складників, що виявляється, з одного боку, у протидії дестабілізуючим впливам, а з іншого – у потенційній відкритості до

інформаційного та інших видів обміну із довкіллям, котра уможливорює розвиток системної єдності, її перехід до нових якісних станів. Упорядкування вказаних процесів взаємодії внутрішнього та зовнішнього, забезпечення їхньої якісної визначеності та стійкої єдності, а відтак конституювання життєвого світу особи в цілому, реалізується *системотвірним фактором* – певним життєвим відношенням, заданим онтологічним зв'язком суб'єкта та об'єкта у формі теоретичного або практичного освоєння.

З урахуванням сказаного видається доцільним трактувати схарактеризовану вище конституювану життєвими відношеннями динамічну системну єдність внутрішнього та зовнішнього світів як існуючу в психіці людини *ідеальну модель*. Це виправдано хоча б тому, що саме модельне трактування життєвого світу знаходимо й у працях інших психологів. До прикладу, Т. Титаренко пише: «Життєвий світ визначається як цілісна концептуальна модель універсуму, в якій особистісна реальність створюється та артикулюється за допомогою різних мов, серед яких слід назвати перцептивні, вербальні, міфологічні, символічні та ін. Отож у життєвому світі співіснують не ре-

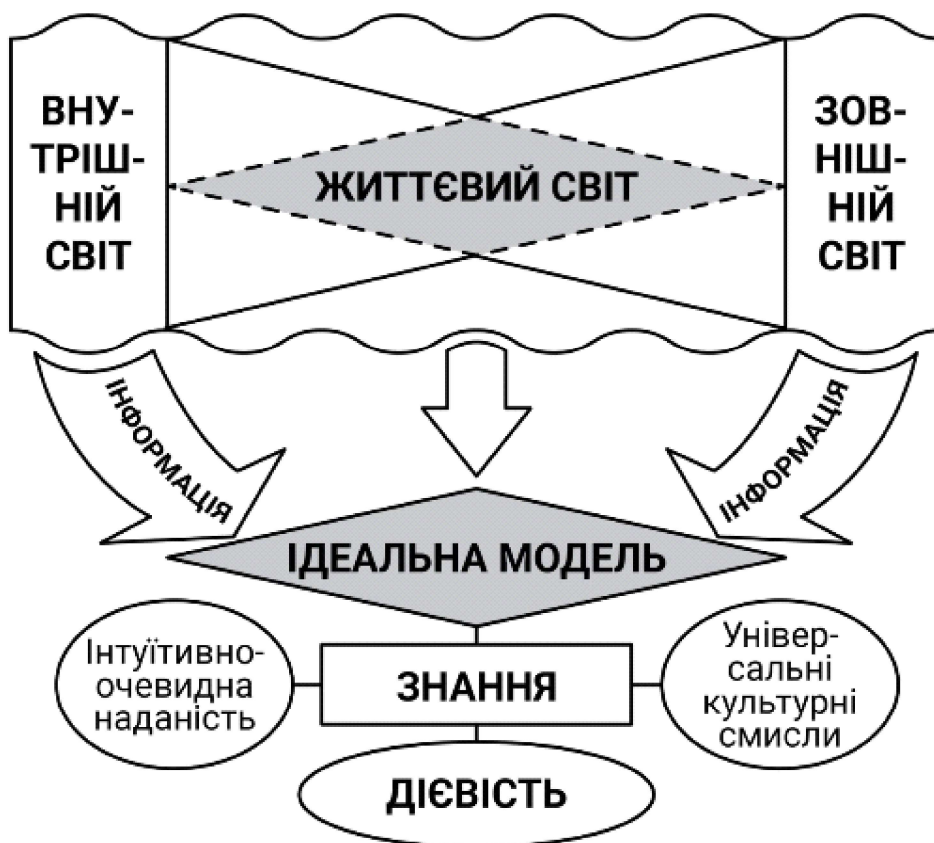

Рис. 2.
Життєвий світ як ідеальна модель

альні фізичні об'єкти, а їхні постійно змінювані інтерпретації, які структурують зовнішню дійсність відповідно до внутрішньої, а внутрішню – відповідно до зовнішньої шляхом нескінченних взаємопроекцій [4, с. 86]. У нашому випадку ідеальна модель несе зафіксовану у значеннях і просякнуту смислом ієрархічно структуровану інформацію – знання – про утилітарно-прагматичні та символічні характеристики соціальних і природних об'єктів, а також про відповідні ментальні стани самого суб'єкта-носія цієї моделі (див. [1; 16; 21]). Специфічними особливостями такого з н а н н я є:

1) інтуїтивно очевидні форми його наданості в буденному досвіді людини, що зумовлює впевненість в існуванні «самої по собі зрозумілої», достовірної реальності та самої себе (власного Я) як частини цієї реальності;

2) його здатність репрезентувати внутрішньо притаманні предметам і способам діяльності універсальні культурні смисли, їхні сполучання, зв'язки та конфігурації [20];

3) їх дієвість, здатність визначати модальність пізнавальної, інструментальної та

соціально-комунікативної активності суб'єкта (рис. 2).

Ідеальні моделі в обговорюваній інтерпретації – результат конструктивістської активності суб'єкта, тобто ті мислесхеми, що свідомо чи підсвідомо вибудовуються ним, фіксуючи різну за обсягом, повнотою й адекватністю знанневу інформацію про істотні властивості реальності. Міра такої референтності ідеальних конструкцій дійсності сукупно визначається когнітивними, ціннісно-смысловими та іншими особливостями суб'єкта, цілями і завданнями його діяльності, її предметним змістом, а також можливостями та обмеженнями – т. зв. природними та конвенційними (соціокультурними) ефордансами [13; 18], – існуючими у світах, з якими він взаємодіє [22]. Змінюючи власні життєві відношення, способи взаємодії зі світом, людина продукує і відповідні, переважно оновлені, його модельні репрезентації, що дозволяє говорити про множинність співіснуючих або вкладених один в один життєвих світів (скажімо, світів минулого, теперішнього, майбутнього), котрі здебільшого мають різну просторово-часову

структуру (Т. Титаренко, Д. Леонтьєв) та феноменологічно переживаються як прості або складні всередині та легкі або важкі зовні (Ф. Василюк). Звідси очевидно, що наявність у психіці особи численних ідеальних моделей реальності, уможлиблює поділ нею власного життя на осмислені етапи, самовизначення відносно них і вибір на цих засадах найбільш прийняттого способу життєздійснення, відповідаючи на запитання: як, за якими законами та за якою логікою жити?

Конструюючи ідеальні моделі, які фіксують онтологічні відношення «Я-і-Світ», усупільнений індивід не лише переживає, осмислює та концептуалізує зовнішній і внутрішній пояси буттєвості, вписує себе та своє життя в утворену картину світу, а й намагається пояснити, як загалом улаштований світ, які закономірності діють у ньому тощо з позицій власного світогляду. Йдеться про *проблематизацію* індивідом власних життєвих світів шляхом постановки та пошуку відповідей на «великі питання», що стосуються онтології (що реально існує у світі, хто я та де моє місце в ньому?), гносеології (яке знання про світ є достовірним, правдивим, істинним?), аксіології (чому дещо має для мене цінність і сенс, а інше – ні?), праксеології (як я повинен діяти/вчиняти в тих чи інших ситуаціях?) та ін. [21]. Відповіді на ці питання не обов'язково формулюються у вигляді чітких наукових понять. Вони можуть бути виражені в образно-символічній або метафоричній формі, в життєвих описах, наративах тощо, являючи собою глибинні найзагальніші уявлення (які, за Е. ван Дорцен [10], утворюють духовний вимір ідеального світу (Überwelt) – вимір цілісного бачення життя та ідеологічної позиції, котрий визначає, як особа діє і як осмислює світ), викладені суб'єктом самому собі простою та зрозумілою йому мовою. Їхнє проектування на інформаційну структуру життєсвіту багато в чому визначає граничні змістові фрейми його онтологічних, гносеологічних, аксіологічних, праксеологічних та інших вимірів, забезпечуючи його відносну впорядкованість і стійкість.

Разом із вказуванням на здатність світоглядних структур задавати деяку граничність життєвому світові, слушно розглянути й ті психологічні механізми, котрі забезпечують їхнє утворення. Вихідною умовою тут є виникнення в суб'єкта *пізнавально-ціннісного ставлення* до «заломлених» у життєвому світі змістових компонентів культурного досвіду.

Формою реалізації такого ставлення постає зовнішньо спрямована *діалогічна активність* і внутрішньоособистісні її прояви, пов'язані із взаємодією у свідомості людини позицій, точок зору, «голосів», що репрезентують різні аспекти, сторони чи сферні сегменти культурного буття людини [1]. У таких діалогах суб'єкт (за обов'язкового збереження ним рефлексивної метапозиції, котра дозволяє пов'язати, впорядкувати та структурувати альтернативні погляди, суперечливі цінності та варіативні смисли) здійснює особливу внутрішню роботу, ключовими етапами якої є процеси оцінювання, ідеалізації та генералізації.

Оцінювання полягає у формуванні уявлень про життєву цінність моральних, естетичних, соціальних, політичних, наукових та інших компонентів загальнокультурного досвіду. Як момент усвідомлення людиною онтологічного відношення їхньої якісної специфіки до власних істотних потреб та провідних інтересів, оцінковий акт полягає у виробленні певного емоційного ставлення, позитивний або негативний характер якого визначається усвідомленням суб'єктом (1) міри узгодженості між наявними в нього моделями світорозуміння та закріпленими у значеннєвих змістах культурного досвіду іншими, альтернативними способами та перспективами світобачення, а також (2) ступенем ціннісної близькості останніх до його власного Я, до тих смислів, стосовно яких він уже самовизначився. При цьому інтелектуалізація позитивного чи негативного емоційного ставлення, його логічне обґрунтування можуть супроводжуватись *ідеалізацією* суб'єктом певних, абстрактно виокремлених властивостей оцінюваних змістів, їх мисленнєвим уподібненням деякому досконалому взірцеві та піднесенням до рангу належних.

Тут яскраво виявляється генетичний зв'язок ідеалізації із процесами *змістового узагальнення* – виокремленням у системі ідеалізованих уявлень певного інваріантного відношення, всезагальної основи (універсального правила, абсолютного еталону-норми), з якої виводяться й пояснюються особливі та одиничні явища у певній сфері дійсності (науці, мистецтві, моралі, політиці тощо).

Вихід у площину вказаного узагальнення дозволяє суб'єктові вибудувати особисті *ідеали* – генералізовані образи того, якими світ і людина як його складова мають бути або повинні стати внаслідок природної еволюції, або керованого розвитку – та одночасно верб-

алізувати їх у плані внутрішнього, або ще й зовнішнього мовлення у вигляді відповідних *життєвих принципів*, котрі відображають можливі способи реалізації втілених в ідеалі бажаних цілей повсякденної діяльності та окреслюють тим самим межі його застосовності до певного класу життєвих ситуацій.

Внаслідок осмислення суб'єктом абстрактних уявлень про належне та співвіднесення їх з конкретним життєвим досвідом виникає *переконання* як повна впевненість у правильності своїх принципів та ідеалів, непохитна віра в них, що спонукає суб'єкта реалізувати своє ставлення до світу в буденній мислєдїяльності [7] (рис. 3).

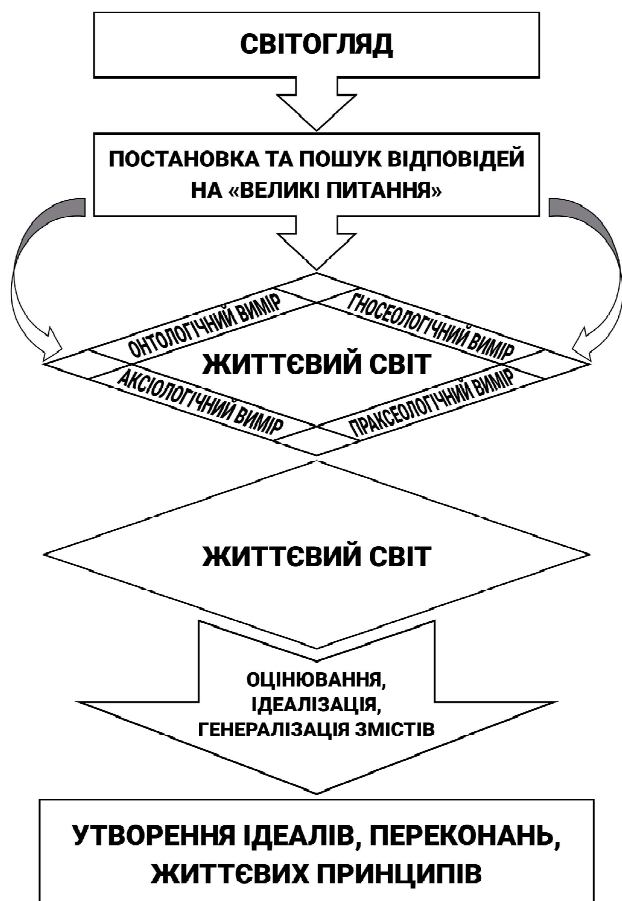

Рис. 3.
Механізми взаємодії світогляду та життєвого світу індивіда

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Обґрунтування онтологічних характеристик світогляду уможливується в межах підходу, який наголошує на вихідній зв'язаності людини та світу, їхньому взаємному впливі та взаємній зумовленості (С. Рубінштейн). Формою взаємодії у системі «Людина – Світ» є *життєві відношення*, а саме ставлення до предметного світу, до іншої людини, до Абсолюту та до самого себе, власного Я.

2. Встановлюючи ці відношення-ставлення, людина вибудовує свій життєвий світ – особливу, «*третю*» реальність, де існує системна єдність зовнішнього та внутрішнього світів, об'єктивного і суб'єктивного. Така подвійно системна єдність може бути трактована як існуюча в психіці особи ідеальна модель (Г. Балл, Т. Титаренко) об'єктивних явищ дійсності та пов'язаних із ними його суб'єктивних станів.

3. Світогляд, з одного боку, опосередковує (через постановку та пошук відповідей на «великі питання») процеси конструювання людиною власного життєвого світу, визначаючи його онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та праксеологічні межі й тим самим упорядковуючи його, а з іншого – під час вибудовування людиною життєвого світу сам змістовно збагачується та ускладнюється завдяки утворенню (через ґрунтовані на діалозі процеси оцінювання, ідеалізації та генералізації) нових ідеалів, переконань, життєвих принципів.

Подальший розвиток висловлених міркувань передбачає переведення аналізу в площину конкретних досліджень, що й визначає перспективи здійснення розвідок у цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г.О. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. №4. С. 25-53.
2. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / за ред. В.О. Татенка. Київ: Либідь, 2006. С. 11-36.
3. Соціально-психологічні засади становлення екологічно зорієнтованого способу життя особистості: монографія / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик-Блакитна, О.В. Рудоміно-Дусятська [та ін.]; за ред. Ю.М.

Швалба. Київ: Педагогічна думка, 2015. 216 с.

4. Титаренко Т.М. Життєконструювання особистості у власному життєвому світі. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін* / М.М. Слюсаревський, Л.А. Найдьонова, Т.М. Титаренко, В.О. Татенко, П.П. Горностай, О.М. Кочубейник, Б.П. Лазоренко. Київ: Талком, 2020. С. 85-101.

5. Тітов І.Г. Місце та роль світогляду в структурі свідомості. *Психологія і особистість*. 2015. №2 (8). Частина 1. С. 45-57.

6. Тітов І.Г. Психологічні аспекти світогляду особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №11. С. 2-5.

7. Тітов І.Г. Психологічні механізми утворення світоглядних структур особистості *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень*: тези II міжнар. наук.-практ. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2018р. / відп. ред. О.В. Дробот; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Київ: Талком, 2018. С. 107-110.

8. Тітов І.Г. Співвідношення світогляду із структурними компонентами особистості. *Психологія і суспільство*. 2019. №1. С. 60-66. DOI:<https://doi.org/10.35774/pis2019.01.060>

9. Binswanger L. The Existential Analysis School of Thought. In R. May, E. Angel, & H.F. Ellenberger (Eds.), *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology*. 1958. 191-213. Basic Books/Hachette Book Group. <https://doi.org/10.1037/11321-007>

10. Deurzen E. van. *Existential Counseling and Psychotherapy in Practice*. 2nd Edition. London: Sage Publications, 2002.

11. Dilthey W. *Wilhelm Dilthey: Selected Works, Volume VI: Ethical and World-View Philosophy* (R.A. Makkreel & F. Rodi, Eds.). Princeton University Press, 2019.

12. Droogers A.F. The world of worldviews. In A.F. Droogers & A. van Harskamp (Eds.), *Methods for the study of religious change* (pp. 1742). London, England: Equinox, 2014.

13. Gibson J.J. *The ecological approach to visual perception*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1986.

14. Koltko-Rivera M.E. The psychology of worldviews. *Review of General Psychology*. 2004. 8. 3-58. <http://dx.doi.org/10.1037/1089-2680.8.1.3>

15. Maslow A.H. *The Farther Reaches of Human Nature*. NY: Arkana, 1993.

16. Metzinger T. Self models. *Scholarpedia*. 1993. 2. 41-74. <http://dx.doi.org/10.4249/scholarpedia.41>

17. Naugle D.K. *Worldviews: The history of a concept*. Grand Rapids, MI Eerdmans, 2002.

18. Ramstead M.J., Veissière S.P., & Kirmayer L.J. Cultural affordances: Scaffolding local worlds through shared intentionality and regimes of attention. *Frontiers in Psychology*. 2016. 7. 10-90. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2016.010>

19. Ryan R.M. Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*. 2000. 1(55). 68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>

20. Strauss C., & Quinn N. *A cognitive theory of cultural meaning*. New York, NY: Cambridge University Press, 1997.

21. Taves A., Asprem E., & Ihm E. Psychology, meaning making, and the study of worldviews: Beyond religion and non-religion. *Psychology of Religion and Spirituality*. 2018. 10(3). 207-217. <https://doi.org/10.1037/rel0000207>

22. Titov I. The Principle of Ontological Constructivism in Postnonclassical Psychology. *Internationale Zeitschrift für Philosophie und Psychosomatik*. 2015 №2. Режим доступу: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/Ausgabe_2_2015/Titov_I_ZPP_2_2015.pdf

REFERENCES

1. Ball, H.A. Intehratyvno-osobystisnyi pidkhd u psykholohii: vporiadkuvannia holovnykh poniat [Integrative-personality approach in psychology: ordering of main concepts]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 25-53 [In Ukrainian].

2. Romenets, V.A. Vchynok i postannia kanonichnoi psykholohii [Act and canonic psychology rising]. *Liudyna. Subiekt. Vchynok. Filosofska-psykhologichni studii* / za red. V.O. Tatenka. Kyiv: Lybid. S. 11-36 [In Ukrainian].

3. Shvalb, Yu.M. (Red). (2015). Sotsialno-psykhologichni zasady stanovlennia ekolohichno orioentovanoho sposobu zhyttia osobystosti: monohrafiia [Socio-psychological foundations of the formation of an ecologically oriented way of life of an individual: monograph]. Kyiv: Pedahohichna dumka [In Ukrainian].

4. Tytarenko, T.M. (2020). Zhyttiekonstruiuvannia osobystosti u vlasnomu zhyttievomu sviti [Life construction of an individual in his/her own life world]. *Zhyttievyyi svit i psykholohichna bezpeka liudyny v umovakh suspilnykh zmin*. Kyiv: Talkom. S. 85-101 [In Ukrainian].

5. Titov, I.H. (2015). Mistse ta rol svitohliadu v strukturi svidomosti [The place and role of worldview in the structure of consciousness]. *Psykhologhiia i osobystist – Personality and psychology*. №2(8), chastyna 1, 45-57 [In Ukrainian].

6. Titov, I.H. (2011) Psykhologichni aspekty svitohliadu osobystosti [Psychological aspects of a personality's worldview]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and csocial work*, 11, 2-5 [In Ukrainian].

7. Titov, I.H. (2018). Psykhologichni mekhanizmy utvorennia svitohliadnykh struktur osobystosti [Psychological mechanisms of the formation of personal worldview structures]. *Psykhologhiia svidomosti: teoriiia i praktyka naukovykh doslidzhen: tezy II mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 21 bereznia 2018 r. / vidp. red. O.V. Drobot; DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriiia Skovorody»*. Kyiv: Talkom.S. 107-110 [In Ukrainian].

8. Titov, I.H. (2019). Spivvidnoschennia svitogliadu iz strukturnymy komponentamy osobystosti [A worldview ratio with the structural components of a personality]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 60-66 [In Ukrainian].

9. Binswanger, L. (1958). The Existential Analysis School of Thought. In R. May, E. Angel, & H. F. Ellenberger (Eds.), *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology* (pp. 191213). Basic Books/Hachette Book Group. <https://doi.org/10.1037/11321-007> [In English].

10. Deurzen, E. van. (2002). *Existential Counseling and Psychotherapy in Practice*. 2nd Edition. London: Sage Publications [In English].

11. Dilthey, W. (2019). *Wilhelm Dilthey: Selected Works, Volume VI: Ethical and World-View Philosophy* (R.A. Makkreel & F. Rodi, Eds.). Princeton University Press [In English].

12. Droogers, A.F. (2014). The world of worldviews. In A.F. Droogers & A. van Harskamp (Eds.), *Methods for the study of religious change* (pp. 1742). London, England: Equinox [In English].

13. Gibson, J.J. (1986). *The ecological approach to visual perception*. Hillsdale, NJ: Erlbaum [In English].

14. Koltko-Rivera, M.E. (2004). The psychology of worldviews. *Review of General Psychology*, 8, 358. <http://dx.doi.org/10.1037/1089-2680.8.1.3> [In English]

15. Maslow, A.H. (1993). *The Farther Reaches of Human Nature*. NY: Arkana [In English].

16. Metzinger, T. (2007). Self models. *Scholarpedia*, 2, 4174. <http://dx.doi.org/10.4249/scholarpedia.4174> [In English]

17. Naugle, D.K. (2002). *Worldviews: The history of a concept*. Grand Rapids, MI Eerdmans [In English].

18. Ramstead, M.J., Veissiere, S.P., & Kirmayer, L.J. (2016). Cultural affordances: Scaffolding local worlds through shared intentionality and regimes of attention. *Frontiers in Psychology*, 7, 1090. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2016.010> [In English].

19. Ryan, R.M. Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*, 1(55), 68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68> [In English].

20. Strauss, C., & Quinn, N. (1997). *A cognitive theory of cultural meaning*. New York, NY: Cambridge University Press [In English].

21. Taves, A., Asprem, E., & Ihm, E. (2018). Psychology, meaning making, and the study of worldviews: Beyond religion and non-religion. *Psychology of Religion and Spirituality*, 10(3), 207-217. <https://doi.org/10.1037/rel0000201> [In English].

22. Titov, I. (2015). The Principle of Ontological Constructivism in Postnonclassical Psychology. *Internationale Zeitschrift für Philosophie und Psychosomatik*. #2. Режим доступу: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/Ausgabe_2_2015/Titov_IZPP_2_2015.pdf [In English].

АНОТАЦІЯ

ТІТОВ Іван Геннадійович.

Життєсвіт людини та її світогляд: онтолого-психологічні механізми взаємодії.

Спіраючись на положення про вихідну зв'язаність людини і світу, їхню системну взаємодію, визначальну роль життєвих відношень у становленні життєвого світу, окреслюються онтологічні характеристики світогляду. Розглянуто особливості взаємодії цих двох відкритих надскладних систем, котрі одночасно є незалежні системи і підпорядковані одна одній за критеріями дихотомності: детермінованість / самодетермінація, відкритість / закритість, залученість / дистантність. Причому їх взаємодія відбувається у формі життєвих відношень, що виявляються в чотирьох основних модусах, а саме як ставлення людини до предметного світу, до іншої людини, до Абсолюту, до самої себе і до власного Я, та відповідних способах урєальнення конкретної взаємодії: предметна діяльність, діалогічні відносини, самовизначення стосовно екзистенційних смислів і вищих буттєвих цінностей, пізнання та вираження власного Я. Встановлюючи в певний спосіб у деякому модусі ковальні відношення, особа тим самим вибудовує свій життєвий світ як особливим чином організовану реальність, утворену динамічною системною єдністю внутрішнього світу людини і тієї частини об'єктивно існуючого зовнішнього світу, з якою вона пов'язана цими множинними відношеннями. Водночас аргументовано, що додаткові можливості для аналізу життєсвіту надає розгляд його як *ідеальної моделі*, котра містить знання про утилітарно-прагматичні та символічні характеристики соціальних і природних об'єктів, а також про відповідні ментальні стани самого суб'єкта-носія цієї моделі. Специфічними особливостями такого знання є інтуїтивно очевидні форми його наданості в буденному досвіді людини, здатність репрезентувати універсальні культурні смисли та фіксувати подієвість. У цій епістемологічній мозаїці світогляд виявляється особливим способом долучення людини у світ: з одного боку, опосередковує (через постановку та пошук відповідей на «великі питання») процеси конструювання нею власного життєвого світу, визначаючи його онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та прагматологічні межі, а з іншого

створює контексти, у яких зовнішній світ перетворюється у внутрішній, трансформуючись (через ґрунтовані на діалозі процеси оцінювання, ідеалізації та генералізації) в образи, смисли і цінності (ідеали, переконання та життєві принципи), екзистенційно значущі для людини.

Ключові слова: система «Людина – Світ», життєві відношення, життєвий світ, ідеальна модель, світогляд, оцінювання, ідеалізація, генералізація, ідеали, переконання, життєві принципи.

ANNOTATION

Ivan TITOV.

Human's life-world and their worldview: ontological-psychological mechanisms of interaction.

The ontological characteristics of the worldview are outlined based on the propositions about the connection between man and the world, their systemic interaction, the determining role of life relationships in the formation of the life world. The features of human interaction with the world as two open systems, which simultaneously act as independent systems and as subsystems of each other, are considered: determinism/self-determination, openness/closedness, involvement/distance. It is emphasized that the interaction within the "Man-World" system takes place in the form of life relations, which are manifested in four main modes (as a relation to the objective world, to another person, to the Absolute, to ones own self) and corresponding means of subjects interaction with an object (activity, dialogic relations, self-determination in relation to existential meanings and higher values, cognition and expression of ones own self). Establishing life relations in a certain way and in a certain mode, person thereby builds his/her life world – a specially organized reality formed by the dynamic systemic unity of the inner world of a person and that part of the objectively existing external world with which he/she is connected by life relations. Additional possibilities for the analysis of the life world are provided by considering it as an ideal model, which carries knowledge about the utilitarian-pragmatic and symbolic characteristics of social and natural objects, as well as about the corresponding mental states of the subject-carrier of this model. The specific features of such knowledge are the intuitively obvious forms of its provision in everyday human experience, the ability to represent universal cultural meanings and effectiveness. In the plane of objective human relations with the world worldview turns out to be a special way of including a person into the world: on the one hand, it mediates (by posing and searching for answers to "big questions") the processes of constructing a persons own life world, determining its ontological, epistemological, axiological and praxeological boundaries; on the other hand, it creates contexts in which the external world is transformed (through dialogue-based processes of evaluation, idealization, and generalization) into images, meanings, and values (ideals, beliefs, and life principles) that are existentially significant for a person.

Key words: "Man-world" system, life relations, life world, ideal model, worldview, evaluation, idealization, generalization, ideals, beliefs, life principles.

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Мирослав САВЧИН,
д. психол. н., проф. Анатолій А. ФУРМАН.**

Надійшла до редакції 04.03.2024.

Підписана до друку 18.03.2024.

Бібліографічний опис для цитування:

Тітов І.Г. Життєсвіт людини та її світогляд: онтолого-психологічні механізми взаємодії.

Психологія і суспільство. 2024. №1. С. 81-89. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.081>